

Magyar női úttörők a tudományban és az oktatásban

Cristian Réka Mónika és Kérchy Anna, szerk. *Pioneer Hungarian Women in Science and Education*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2022. 151 oldal. ISBN: 9789634547716.

A *Pioneer Hungarian Women in Science and Education* [Magyar női úttörők a tudományban és az oktatásban (2022)] című kötet széleskörű áttekintést ad a tudományterületükön és az oktatásban kiemelkedő magyar kutatónők életútjáról és szakmai karrieréről. Az ismeretterjesztő kiadvány az MTA Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság gondozásában jelenik meg. A tíz fejezetre felosztott mű elsődleges célja, hogy ráirányítsa a hazai és nemzetközi olvasóközönség figyelmét tizenhárom kiemelkedő magyar tudós nő eddig feltáratlan és háttérbe szorított életművére, amely mind egyedülálló jelentőséggel bír és a patriarchális intézményrendszer állította korlátokat feszegeti az adott társadalmi-politikai kontextusban. A kiadvány a tizenkilencedig századra és a huszadik század elejére tekint vissza.

Érdeemes kiemelni, hogy a Cristian Réka Mónika és Kérchy Anna által szerkesztett könyv angol nyelven jelenik meg, amely így még több olvasóhoz juttathatja el a tudományokban és oktatásban úttörő szerepet vállaló magyar kutatónők életművét. A válogatás tíz szerzője – Pukánszky Béla, Kéri Katalin, Bruckner Éva, Arany Zsuzsa, Varga Andrea, Kocic-Zámbó Larisa, Dalos Anna, Szabó Péter Gábor és Hargittai Magdolna – mind egy-egy fejezetben ír a női tudósokról. Két fejezet kivételt mutat abban, hogy összekötve tárgyal hasonló életutakat: Pukánszky a neveléstörténeti munkásság szempontjából emeli egybe Brunszvik Teréz és Teleki Blanka életútját, Bruckner pedig szintén egy fejezetben kapcsolja össze három orvosnő életútját. A felsorolásból kitűnhet, hogy a kötet két szerzője is férfi. Ez váratlan választás egy női történeti mű szempontjából, amely éppen a női kutatók mellőzöttségére és a férfi kutatók előtérbe helyezésére világít rá. Ugyanakkor mindkét férfi szerző a tudományterületük meghatározó szaktekintélye, és szintén feminista, nőközpontú szövegekkel járulnak hozzá a kiadványhoz.

Még ha ezidáig nem is sok magyar vonatkozású kiadás foglalkozott a nők tudományokban betöltött szerepével, a jelen kötet számára inspiráló előképként, példaként tekinthető a Balogh Margit és Palasik Mária történészek által írt *Nők a tudományban* (2010) című lexikon, amely csaknem négyszáz hazai tudós portréját vázolja fel, illetve Hargittai Magdolna *Nők a tudományban*

határok nélkül (2015) című kötete, amely hatvan beszélgetés alapján tizenhét ország női tudósát mutatja be az elmúlt két évtizedben. Mindkét említett könyv magyar nyelven jelent meg. A kötetek célja a női kutatók elismertségéhez való hozzájárulás – akár hazai, akár nemzetközi szinten. Míg a Balogh és Palasik által írt kötet több évszázadra visszatekintő enciklopédikus merítés, a Hargittai-könyv kortárs nőtudósok karrierjét mutatja be az interjúkon keresztül. A korábbi könyvekhez hasonlóan, az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelenő *Pioneer Hungarian Women in Science and Education* (Magyar női úttörők a tudományban és az oktatásban, 2022) című kötet is a nőtörténeti ismeretek bővítését tűzi ki céljául. A két említett kiadástól eltérően, ez a válogatás kifejezetten a nemzetközi nagyközönség számára készült, és a határokon túli olvasókkal kívánja megismertetni az 1945 előtt született magyar tudósok életútjait. A tudománytörténet-írás háttérbe szorítja a női kutatói életutakat – ahogy Hargittai fogalmaz, évszázadokon át a „tudós nő” kifejezés egy kibékíthetetlen ellentmondást fejezett ki (2015, 13). Ez a könyv is hozzájárul ennek a mai napig fennálló korlátozó szexista elképzelésnek megváltoztatásához, emléket állítva a saját korukban sokszor „félresöpört” de úttörő jelentőséggel bíró és diszciplínáikat megújító női tudósoknak. A kötet korlátai között említhető, hogy az elsődlegesen ismeretterjesztő szándékából kifolyólag sokszor csak felületesen ismerteti a kutatónők tudományos munkásságának részleteit. Emellett a kiadvány mindössze tizenhárom kutatónő életére fókuszál, így kétségkívül kimaradnak a válogatásból meghatározó tudósok. A könyvbemutatón említésre került, hogy a jelen kötet nyomdokain egy még szélesebb perspektívájú nőtörténeti munka 2023-ban kerülhet kiadásra. Ez a könyv a magyar akadémiai doktori fokozattal rendelkező kutatónők életpályájának bemutatását tűzi ki céljául, és a huszadik század második felére, illetve a huszonegyedik század elejére koncentrál majd.

A *Pioneer Hungarian Women in Science and Education* című kötet tizenhárom magyar kutatónő portréját vázolja fel, egyszerre ismertette a női tudósok életútját és pályáivét. A kötet lapjain illusztrációk és fényképek szemléltetik, illetve egészítik ki a szöveget, valamint a fejezetek végén szereplő kiterjedt bibliográfia lehetőséget ad további releváns szövegek felfedezésére, különös tekintettel a kutatónők saját publikációira. A válogatás során fontos kritérium volt, hogy a tárgyalt női tudósok hazájukban értek el kimagasló eredményeket, és itt is éltek életük végéig. Mindemellett az is lényeges szempontként szerepelt, hogy a fejezetek mind-mind különböző tudományterületekre fókuszálva mutassanak be prominens kutatókat és tanárokat. A könyv a női tudós által véghezvitt felfedezéseket és paradigmaváltó tudományos megfigyeléseket, vívmányokat ismerteti az orvostudomány, a biológia, a botanika, az ásványtan, a csillagászat, a matematika, a régészet, a pedagógia és a zenetudomány terén.

A portrék sorát Brunszvik Teréz és Teleki Blanka, a magyar nőnevelés meghatározó alakjainak, a női oktatás egyenjogúsításának élharcosainak bemutatása nyitja. A kötet leírja, ahogy Torma Zsófia felfedezte az Európaszerte jelentős őskori régészeti lelőhelyet, a tordosi kultúrát, és szemünk elé tárja, ahogy Degenfeld-Schomburg Berta észrevette az első ismert extragalaktikus szupernovát, majd tudománytörténeti munkát végzett a kiskartali csillagvizsgálóban. A kötet ismerteti Hugonnai Vilma, Steinberger Sarolta és Genersich Margit, az első három magyar orvosnő viszontagságos, de úttörő életpályáját, majd betekintést nyújt Dienes Valéria táncművészetet, zeneművészetet, filozófiát és matematikát egybefonó sokoldalú munkásságába. Megismerhetjük Dudich Endréné Vendl Mária ásványtanban és kristálytanban végzett kiemelkedő oktatói és kutatói tevékenységét. Ismerősnek tűnhet Csapody Vera saját maga által színesen illusztrált magyar növényhatározója, melyben kiteljesedhetett a botanika és a képzőművészet iránti érdeklődése. Prahács Margit a Zeneakadémia könyvtárvezetőjeként végzett zenetörténeti munkássága során a nőtörténeti portrék ábrázolására fektetett különös hangsúlyt. Az utolsó két fejezet bemutatja Péter Rózsa matematikusként végzett kiemelkedő kutatói, pedagógia és tudományos szerepvállalását, melyben közelebb hozta a matematika világát a mindennapokhoz. Bepillantathatunk Banga Ilona biokémikus életművébe is, aki – Szent-Györgyi Albert mellett dolgozva – nagyban hozzájárult a C vitamin felfedezéséhez, és emellett az izomkutatás terén is kiemelkedő megfigyeléseket tett. A könyv középpontjában ez a tizenhárom életút áll, melyek sokszor nem egyetlen tudományterületre koncentrálnak, hanem akár többet is összekapcsolnak.

Az erőfeszítések azonban nem hozták meg mindig a várva várt széleskörű tudományos elismerést. A könyv szót ejt arról, hogy a karrierpályájuk során a tudós nőknek milyen akadályokkal kellett megküzdeniük ahhoz, hogy tanárként vagy kutatóként vezető pozíciókat foglalhassanak el – hiszen az egyetemek kapui nem álltak szélesre tárva a nők előtt. Ahogy a kötetben Hugonnai Vilma példája is mutatja, aki csak 1897-ben, ötvenévesen kapott arra lehetőséget, hogy honosíthassa diplomáját miután első nőként elvégezte az orvosi képzést Magyarországon is a zürichi orvosi diplomája megszerzése után. A nőkkel szembeni évszázadokra visszanyúló társadalmi előítéletek olyan megpróbáltatásokkal jártak, amelyekkel azonos végzettséggel és ambíciókkal rendelkező férfiakkal nem kellett megküzdeniük. A könyv számos példával illusztrálja, hogy egy-egy rendkívül tehetséges nő milyen nehezen érvényesülhetett férfiak által dominált területeken. Torma Zsófia az általa felfedezett ásatást tordosi kultúrának nevezte, azonban amikor Miloje Vasić szerb régész ezekhez hasonló leleteket talált, a férfi Vinča kultúra nevet adott felfedezésének, figyelmen kívül hagyva

Torma eredeti szóhasználatát – így a leletek ma Vinča–Tordos kultúra néven ismertek. A nők áttörő felfedezései rendszerint, ehhez hasonlóan elismerés vagy akár említés nélkül maradtak nemzetközi tudományos fórumokon és oktatási intézményekben. Ahogy Cristian Réka megemlíti, bár Torma sok korabeli neves régésszel is kapcsolatot tartott és levelezett, közülük csak kevesen említették meg az írásaikban a magyar kutatónő által felfedezett leleteket.

Ez is azt mutatja, hogy nem csak a szélesebb társadalomban nem fogadták el a női tudósokat, hanem még a saját tudományos közegükben is zárt ajtók álltak előttük. Munkásságuk méltatása gyakran a mai napig kimarad lexikonokból, enciklopédiákból és iskolai tankönyvekből. Köztük néhányan akár még Nobel-díjat is érdemeltek volna felfedezéseikért, ám a díjazás rendre elmaradt. A biokémiában jeleskedő Banga Ilona helyett szintén egy férfi, Straub Brúnó aratta le a tudományos babérokat. Később Szent-Györgyi már hiába próbálta tisztázni a tudósnő elengedhetetlen szerepét a kutatásban, de az utólagos megemlítés nem kárpótolhatta Bangát az elvesztett széleskörűbb elismerésért.

A fejezetek mindezeket a nemzetközi kontextusban is jelentős kutatásokat a női tudósok életútjába ágyazottan tárják fel. A közéletből kirekesztés mellett magánéleti kihívást jelentett, hogy a kutatónők a sikeres tudományos-oktatási pályáivükön kívül igyekeztek időt és energiát szakítani családjuk építésére és párkapcsolataik ápolására is. A kötet által felölelt időintervallumban az úttörő női tudósok a társadalomban berögzült hagyományos nemi szerepek természetesnek vélt hierarchikus felosztása miatt kevés támogatásra számíthattak közvetlen környezetükből. A tíz fejezet a női tudósok egyéni útjainak sikereit, motivációit és konfliktusait az adott társadalmi közeg kontextusában ismerteti. A pályáiveket alakító visszatérő elemek: a családi háttér, az alap- és középfokú oktatás meghatározó szerepe, a felsőoktatásba eljutás nehézségei, majd a családalapítás és a tudományos munka iránti elköteleződés konfliktusa. Ez utóbbi támogatás hiányában gyakran választásra kényszeríti a női tudósokat, egészen a mai napig. A kötet által felölelt időintervallumot a nők folyamatos térnyerése határozza meg minden területen, főként a világháborúk alatt – hiszen ez idő alatt nem csak a női-férfi szerepek változtak meg, hanem a lehetőségek is egyre inkább megnyíltak a tudományos pályán a nők számára magyar és nemzetközi kontextusban egyaránt. Ez a megnyílás azonban nem jelentett zökkenőmentes sikerszíriát a karrierívben.

A sokszínű kiadvány áttekintést ad jeles első nők által véghezvitt neveléstörténeti és régészeti előrelépésekről, jelentős csillagászati megfigyelésekről, orvosi életpályákról, táncművészeti újításokról, teológiai kérdésfelvetésekről, ásványtani felfedezésekről, botanikai növény-

határozásokról, zenetörténeti írásokról, előrelendítő matematikai kutatásokról és biokémiai áttörésekről. A kötet tizenhárom nő pályaképét mutatja be ezen tudományterületek és az oktatás széles spektrumán. E kötet segítségével a tizenkilencedik századtól a huszadik század közepéig alkotó és kutató nők neve bekerülhet a köztudatba, és életük szépségei és nehézségei inspiráló erővel bírhatnak a következő tudós generációk számára.

*Szokolyai Dóra
Szegei Tudományegyetem*

Felhasznált irodalom

- Balogh, Margit és Palasik Mária. 2010. *Nők a magyar tudományban*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Hargittai, Magdolna. 2015. *Nők a tudományban határok nélkül*. Budapest: Akadémiai Kiadó.